

ELNARƏ AKİMOVA: “BİZDƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATINA BARMAQARASI BAXIR, ÇOX DA CİDDİ QƏBUL ETMİRLƏR”

KƏMİYYATIN KEYFİYYƏTİ ÜSTƏLƏDİYİ UŞAQ ƏDƏBİYYATI

XANIM AYDIN
xanimaydin@kaspi.az

Ədəbiyyatşünas, tənqidçi Elnarə Akimova: “Bizdə uşaq yazıcısına o qədər də ciddi yanaşmırlar. Halbuki uşaqlar üçün yazmağın, mətn meydana qoymağın meyarları adi deyil. Rəvan, səlis dil və ifadə tərz, ayanilik və konkretlik, bədii təsvirdə söz israfçılığına yol verməmək, didaktika və nəsihətçilikdən uzaq olmaq, səmimiyyət və s. tələb olunur”

Kaspi

Bu gün uşaq ədəbiyyatı ciddi problemlərlə üzləşir. Sanki yaralıdır, axsayır. Hər halda, kənardan belə görünür. Bununla bağlı filologiya elmləri doktoru, ədəbiyyatşünas, tənqidçi, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda “Uşaq ədəbiyyatı” şöbəsinin müdiri Elnarə Akimova ilə söhbətləşdik.

“Uşaq ədəbiyyatı ümumi ədəbiyyatdan ayrı bir sahə deyil”, - deyir Elnarə xanım: “Ümumən ədəbiyyatımızda hansı proseslər gedirsə, hansı tendensiyalar izlənirsə, uşaq ədəbiyyatında da onun təzahürünü görürük. Bu gün uşaq ədəbiyyatında müəyyən uğurlu nümunələr meydana qoyulur, buna baxmayaraq, kəmiyyətin keyfiyyəti üstələməsi prosesi daha öndədir. Düşünürəm ki, buna imkan yaradan daha çox çap imkanlarının bolluğu, nəzarət mexanizminin aradan qalxmasıdır. Halbuki uşaq ədəbiyyatına kommersiya maraqları ilə yanaşmaq olmaz. Məsələ burasındadır ki, böyüklerin seçim imkanı var. Yəni müəyyən kriteriyalara əsasən seçimini edir. İstənilən mətndən ən azı bir neçə cümlə oxuyub, qane etmirsə, bir kənara qoya bilir. Amma balacaların bu cür seçmək qabiliyyəti yoxdur. Ona görə bu işə məsul olan hər kəs - mətn meydana

qoyan yazardan, ona rəy verən müəyyən şəxslərdən tutmuş çapına çalışın nəşriyyatlara qədər hər kəs, hər instansiya məsuliyyət daşıdığına hiss etməlidir.

UŞAQ ƏDƏBİYYATI – MİLLİ TƏƏSSÜBKƏŞLİK HISSİ

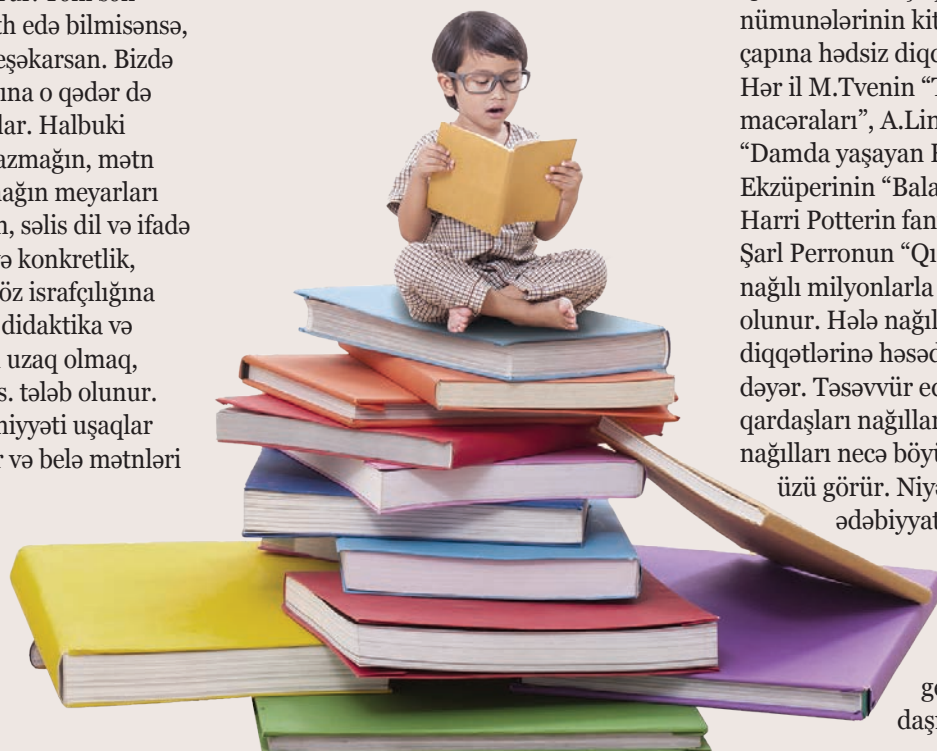
Tənqidçi xanım deyir ki, uşaq ədəbiyyatına ciddi yanaşmaq milli təəssübkeşlik hissəsinə bağlıdır: “Sən nə qədər uşaqların gələcəyinə, fərd kimi yetişməsinə, formalaşmasına maraqlı olacaqsansa, gördüyün işə bir o qədər təəssübkeşliklə yanaşacaqsan. Bu baxımdan bizim 1990 illərdən sonra qazandıqlarımız itirdiklərimizdən daha az oldu. Uşaq ədəbiyyatının öz kriteriyaları var. Onu yaratmaq böyük istedad tələb edir. Təsəvvür edin, “Leyli və Məcnun” poemasını yazan M.Füzuli uşaqlar üçün “Meyvələrin söhbəti”ni də yazmışdı. S.S.Axundov, C.Məmmədquluzadə kimi dərin və gözəl əsər yazan yazıçılar həm də uşaq əsərləri yazırdılar. Yaxud Səməd Vurğun müharibənin ən ağır dönəmində “Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq” adlı manifest xarakterli məqalə

barmaqarası baxır, çox da ciddi qəbul etmirlər”, - deyir Elnarə xanım: “Mehmet Uzun yazır ki, İsveçdə bəzi yayın evlərinin belə bir qaydası var. Deyir, ora bir roman yazıb götürdüyümüzə “uşaqlar üçün diqqət çəkmiş bir kitabınız varmı, heç yazdınız mı”, - deyər sual edirlər. Bu qaydanın qoyuluşu artıq uşaq ədəbiyyatına böyük status, nüfuz qazandırır. Uşaqlar üçün yazmağın nə qədər çətin və məsuliyyətli olma qənaətinə doğurur. Yəni sən uşaq qəlbini fəth edə bilmənsə, deməli, artıq peşəkarsan. Bizdə isə uşaq yazıcısına o qədər də ciddi yanaşmırlar. Halbuki uşaqlar üçün yazmağın, mətn meydana qoymağın meyarları adi deyil. Rəvan, səlis dil və ifadə tərz, ayanilik və konkretlik, bədii təsvirdə söz israfçılığına yol verməmək, didaktika və nəsihətçilikdən uzaq olmaq, səmimiyyət və s. tələb olunur. Xüsusən səmimiyyəti uşaqlar dəhşətli hiss edir və belə mətnləri sevirilər”.

VALİDEYN AYIQ OLMALIDIR

Tənqidçi bu gün uşaq ədəbiyyatı

“Çantaya kitablar ağırlıq edir, beynə də informasiya. Hər şey yerində və ölçüsündə olmalıdır. Orta məktəb yalnız bilik vermir. O zövq aşılayır, dünyagörüşü formalaşdırır.”

adı altında çox ziyanlı tendensiyaların olduğunu da deyir: “Bu, daha çox tərcümələr vasitəsilə daxil olur, yaxud özümüzə çap olunan bir çox jurnallar, kitablar var ki, həmin zərərli tendensiyaları görmək mümkün deyil. Dini motivlərin qabarıqlığı, uşaqları müəyyən vasitələrlə, din pərdəsi altında ideoloji yanlışlığa sürükləmək cəhdi. Çap olunan kitablar var ki, tərtibatından, adlanmasından tutmuş, məna, mahiyyətinə qədər ziyanlıdır. Bu gün böyükler üçün yazılan ədəbiyyatda müşahidə olunan bir hal – konyukturaya meyil, həm də xəyal qurmağı öyrədir, rəngarəng və işıqlı obrazlar aləminə, təxəyyül həddəsizliyinə yol açır. Nağıllar mifopoetik yaddaşdan süzülüb gəldiyi, tarixi yaddaş əks etdirdiyi üçün bütünlükdə xalqların ədəbiyyatında dəfələrlə mürciat olunan, köhnəməyən, gücünü, təsirini itirməyən folklor nümunəsidir”.

SOVRULUB GEDƏN TƏƏSSÜRATLAR

Elnarə xanımın fikrincə, heç nə kitabın yerini vermir: “Audiokitablar, elektron kitablar var. Eybi yox, olsun, hamısı ədəbiyyata doğru bir addımdır. Amma əldə oxunan kitabın beynə təsir gücünü heç nə əvəz edə bilməz. Məna elə gəlir ki, kitabdan oxuyanda obrazlar, hadisələr daha çox və effektiv gəlir yaddaşda. Elektron oxunan kitablarda belə olur, təəssüratlar sovrulur gedir. Qəribə özünün uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin kitab kimi çapına hədsiz diqqət göstərir. Hər il M.Tvenin “Tom Soyerin macəraları”, A.Linderqenin “Damda yaşayan Karlson”u, Ekzüperinin “Balaca Şahzadə”si, Harri Potterin fantastikası, yaxud Şarl Perronun “Qırmızı papaq” nağılı milyonlarla nüsxədə çap olunur. Hələ nağıllara olan diqqətlərinə həsəd aparmağa dəyər. Təsəvvür edin, Qırım qardaşları nağılları, Andersenin nağılları necə böyük tirajla işıq üzünə gəlir. Niyə? Çünki uşaq ədəbiyyatı, nağıllar, əfsanələr bir xalqın ən böyük yaddaş məxəzidir, genetik kod daşıyıcısıdır”.

XALQIN YADDAŞ MƏXƏZİ NAĞILLAR

“Uşaq ədəbiyyatının ayrılmaz hissəsi nağıllardır”, - deyir tənqidçi: “Nağıllar yaddaş məxəzi olmaqla xalqın ruhuna bələd olmağa daha yaxşı imkanlar açır. Onlar uşağa həm informasiya verir, çətinlikləri aşmağı, bütün situasiyalarda özünü itirmədən xəyal qurmağı öyrədir, rəngarəng və işıqlı obrazlar aləminə, təxəyyül həddəsizliyinə yol açır. Nağıllar mifopoetik yaddaşdan süzülüb gəldiyi, tarixi yaddaş əks etdirdiyi üçün bütünlükdə xalqların ədəbiyyatında dəfələrlə mürciat olunan, köhnəməyən, gücünü, təsirini itirməyən folklor nümunəsidir”.

UŞAQ ƏDƏBİYYATI MƏFKURƏ QAYNAĞIMIZDIR

Elnarə xanım deyir ki, sovet dövründə ümumən vətənpərvərlik mövzusunda ziyan vurulsa da, uşaq ədəbiyyatında elə nümunələr yarandı ki, onlar dövlətin tələfin etdiyi yanlış ideologiyaya müxalifət təşkil edərkən, əksinə, vətənpərvərlik anlayışının ən gözəl nümunələri kimi ərsəyə gəldilər: “Sovet dövrü uşaq ədəbiyyatının parlaq yaranan yazarların bir qismi müstəqillik dövründə də adları, yaxşı əsərlər yazmağa davam elədilər. Amma bütünlükdə bizdə uşaq ədəbiyyatının ən parlaq, ən funksional zaman kasımı milli oyanış dövrü olan XX əsrin əvvəli sayılmalıdır. Uşaq mətbuatı, uşaq dərslikləri, anadilli kitablar, tərcümə vasitəsilə daxil olan mətnlər və s. Yəni bu dövrə ədəbiyyatda inkişaf iki istiqamətdə gedib. Ziyalılarımız milli düşüncənin yaradılması yönündə mücadiləyə atılıblar, bu istiqamətdə yorulmadan fəaliyyət göstəriblər, eyni zamanda uşaq ədəbiyyatının da dirçəlişinə çalışıblar. Çünki uşaq ədəbiyyatına apardıqları məfkurə, amal mübarizəsinin bir hissəsi kimi baxıblar. Gələcəyimizə yönəlik işlər görməyə çalışıblar”.

UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ZƏFƏR AMİLİ

Elnarə xanım qeyd etdi ki, 44 günlük müharibə ilə bağlı uşaq ədəbiyyatı uğurlu nümunələr meydana qoyub: “Zahid Xəlilin birinci və ikinci Qarabağ savaşının proseslərini özündə əks etdirən “Dəmir yumruq”, Sevinc Nuruqızının Gəncə terroruna həsr olunmuş “Pıçıltı”, Şuşa ilə bağlı hələ də gətirdiyi “Zəfər nəğməsi - Şuşa”, Rafiq Yusifoglunun “Şuşa yolu - Zəfər yolu”, İbrahim Yusifoglunun “Qıymayın uşaqlara” kitabları, Qəşəm İsbəylinin, Mina Rəşidin hekayə və şeirləri mövzuya yerlən ilk reaksiyalar kimi çox əhəmiyyətlidir. Bu yaxınlarda Türkiyədə “Azerbaycanın uşaq ədəbiyyatından seçmələr. Şiir, öykü və tiyatro” adlı antologiya buraxıldı. İki dildə - həm Azərbaycan, həm də Türkiyə türkcəsində təqdim olunan mətnlər zəfər, Vətən, istiqlal duyğularının əks olunduğu nümunələr idi. Bilirsiniz, belə ədəbi əlaqələr çox vacibdir. Əvvəllər zəfər və vətənpərvərlik vasitəsilə bu əlaqələr güclü idi. Alla Axundova, Yuri Kuşak vardı. Bizim uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini rus oxucularına təqdim edirdilər. Yeri gəlmişkən, bu yaxınlarda Moskvada seçmə uşaq ədəbiyyatından ibarət yeni bir antologiya işıq üzünə gələcək. Həmin kitabdakı mətnlər Azərbaycan və rus dillərində veriləcək. Rusdilli auditoriyanın Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı ilə tanışlığı üçün bu kitabın əvəzsiz nümunə olacağını düşünürəm”.

Kaspi

Fotolar: Rüşət Mikayılov / Global Media Group

ÇANTAYA KİTABLAR AĞIRLIQ EDİR, BEYİNƏ DƏ İNFORMASIYA

Müsaibimizim fikrincə, ibtidai siniflər üçün nəzərdə tutulan dərs yükü çox ağır, tələblər çoxdur: “Çantaya kitablar ağırlıq edir, beynə də informasiya. Hər şey yerində və ölçüsündə olmalıdır. Orta məktəb yalnız bilik vermir. O zövq aşılayır, dünyagörüşü formalaşdırır. Bizim dərsliklərdə çox zaman şeirlər bu kriteriya ilə seçilmir, bayağı, dərin məzmun ifadə etməyənləri də olur. Yaxud aşağı sinif uşaqlarına ərəb-fars izafələri ilə zəngin şeirləri əzbərləməyi təpşirib yorurlar, ağır təhkiyəli nəsr nümunələri ilə yığılıb ədəbiyyata dair həvəslərini öldürürlər. Musiqi kitabları bəstəkarların tərcümeyi-halları ilə yığılıb. Yaxud təsviri incəsənət, texnologiya kitablarının aşırı və lazımsız söz, termin yükü ilə uşaqları yormağa nəyə lazım? Elə hala salıblar ki, uşaqların sözbə, ədəbiyyat marağı itir. Əlavə hansısa kitab oxumağa, mütləq etməyə nə vaxtı qalır, nə də

həvəsi. Nəticədə ruhsuz, əzbərci, idealları olmayan, xəyal qurmaqdan uzaq düşən bir nəsil yetişir. Digər bir məsələ. Əvvəllər heç olmasa böyük tirajla çıxan “Göyərçin”, “Pioner” jurnalları vardı. Hətta ən ucqar kənddə yaşayan uşağın belə əlinə çatırdı, məktəblərə paylanırdı. Yaxud uşaq verilişləri vardı. “Çıraq”, “Kitab evi”. Bu verilişlər indi yoxdur. “Göyərçin”, “Göy qurşağı”, “Günəş” jurnalları çıxır, amma çox az tirajla. Ədəbiyyatda yenilənmə, nəsil dəyişməsi vacib məsələdir. Bu olmayanda ədəbiyyat dinamikadan, inkişafdan geri düşür. Mən yenilənmə deyərək, üslub özünəməxsusluğunu, təkəkkür dəyişməsi, ədəbiyyatın özünəməxsusluğunu, təkəkkür dəyişməsi, zamana uyğun düşüncə, təkəkkür səviyyəsini nəzərdə tuturam. Reallığımız elədir ki, çətin çox düşüncəni balaca qəhrəmanların bəsit və primitiv mətnlə aldatmaq mümkün deyil. Çünki uşaqlar bu bəsitlikdən irəlilədiirlər. Bu gün bizdə gənclərdən Nurlana İşıq, Sevinc Elsevar, Allahşükür Ağa, Eyyub Türkcay hələ ki, uşaq ədəbiyyatında yeni nəslə təmsil edirlər. Amma etiraf edək ki, yenilənmə ləng gedir”.